

DE GROTE VUURVLINDER IN FRIESLAND

Melchior van Tweel

Voor het voortbestaan van de Grote vuurvlinder (Lycaena dispar batava) moet worden gevreesd indien er geen passende beheersmaatregelen worden getroffen in de gebieden in Noordwest-Overijssel en Friesland waar de soort nog voorkomt. Daarvoor is actie gevoerd in de streek en is onderzoek uitgevoerd door de Vlinderstichting. Dit artikel beschrijft de uitkomsten van dit onderzoek, met name de situatie in Friesland.

Inleiding

In de zomers van 1994 en 1995 heeft De Vlinderstichting onderzoek gedaan naar de relatie tussen de Grote vuurvlinder en de vegetaties met Waterzuring (Van Tweel 1995, 1996, Van Tweel e. a. 1995). In 1994 en 1995 zijn De Weerribben en een gedeelte van De Wieden onderzocht en in 1995 bovendien verschillende Friese gebieden. Tijdens deze onderzoeken zijn de vegetaties bestudeerd waarin de Grote vuurvlinder al of niet eitjes op de Waterzuring af had gezet.

de Grote vuurvlinder

De Grote vuurvlinder *Lycaena dispar* is één van de opvallendste en mooiste vlinders die in Nederland voorkomen. De vleugels van het mannetje zijn aan de bovenzijde fel oranje met een donkere zoom. Het vrouwtje heeft minder opvallende vleugels. Zij heeft oranje voorvleugels met bruine stippen en een bruine zoom, en bruine achtervleugels met een oranje zoom. De onderzijde van de vleugels is bij het mannetje en het vrouwtje gelijk: de voorvleugel is licht oranje en de achtervleugel lichtblauw, beide met donkere stippen (Wynhoff e. a. 1990). Door het kleurverschil van de boven- en onderzijde van de vleugels is de vlinder in vlucht net een knipperlicht: rood-blauw-rood-blauw...

De Grote vuurvlinder is een soort van uitgestrekte laagveenmoerassen en komt in Nederland voor in het Fries-Overijssels laagveengebied. De Nederlandse Grote vuurvlinder is beschreven als de aparte ondersoort *batava*. Deze is tot Nederland beperkt. De andere ondersoorten van de Grote vuurvlinder komen zeer verspreid over Europa voor, steeds in kleine aantallen. In Engeland is de *batava* uitgezet in een laagveengebied nadat de ondersoort *dispar* die veel op de *batava* lijkt, er was uitgestorven. In Engeland gaat het nu weer slecht met de soort. Alleen met behulp van aanplanten van de waardplant en door het uitzetten

van gekweekte vlinders kan de populatie overleven.

Ook in Nederland gaat het niet zo goed met deze vlinder. De Vlinderstichting ontvangt steeds minder waarnemingen van de Grote vuurvlinder. De soort is opgenomen in de Rode Lijst (Van Ommering e.a. 1995) als 'ernstig bedreigd'.

voorkomen in NW-Overijssel

In Overijssel komt de Grote vuurvlinder in twee belangrijke laagveengebieden voor: De Weerribben en De Wieden. In De Wieden heeft lange tijd de belangrijkste (deel-) populatie van de Grote vuurvlinder gezeten. Tijdens het onderzoek van 1994 bleek dat het onderzochte gedeelte (bij Wanneperveen) niet meer geschikt was voor de vlinder. Andere stukken van de Wieden (vooral in het noordelijke gedeelte) zijn nog wel geschikt. Hier worden nog regelmatig Grote vuurvlinders waargenomen (mondelijke mededeling Gerrit Padding). Het belangrijkste gebied voor de Grote vuurvlinder op dit moment is De Weerribben, waar de

Grote vuurvlinder verspreid voorkomt over het gehele gebied. Het onderzoek naar deze soort in 1994 is daarom grotendeels in dit gebied uitgevoerd.

voorkomen in Friesland

In 1995 zijn een aantal gebieden in het Friese laagveengebied bezocht: Rottige Meenthe, Lindevallei, Oosterschar, Nannewijd, de Deelen, Bancopolder en de Makkumernoordwaard. In al deze gebieden zijn de afgelopen tientallen jaren Grote vuurvlinders gezien.

De Lindevallei was in de eerste helft van deze eeuw het belangrijkste vlieggebied van de Grote vuurvlinder. De soort is hier (pas in 1915) voor het eerst ontdekt voor Nederland. De Lindevallei is echter sinds die tijd zo sterk veranderd dat er de laatste decennia bijna geen Grote vuurvlinders meer zijn gezien.

Een ander gebied waar de soort regelmatig wordt gezien is de Bancopolder. In dit kleine gebied zijn in 1995 echter geen aanwijzingen gevonden voor een vaste (deel-) populatie. Mogelijk zijn de waarnemingen uit de Bancopolder

IJl rietland, leefgebied van de Grote vuurvlinder

foto Melchior van Tweel

Grote vuurvlinder

foto Melchior van Tweel

grotendeels afkomstig van zwervende exemplaren uit de niet ver weg gelegen Weerribben of Wieden.

De waarnemingen uit de Oosterschar, het Nanneveld en De Deelen betreffen waarschijnlijk ook zwervende exemplaren. De waarnemingen uit de Makkummernoordwaard, vooral in de jaren '70, kunnen niet allemaal zwervende exemplaren geweest zijn. De Makkummernoordwaard ligt op grote afstand van de andere populaties en het ligt voor de hand dat hier tijdelijk een kleine populatie heeft gevlogen, die nu helaas verdwenen is.

Een gebied waar nog wel Grote vuurvlinders aanwezig zijn, is de Rottige Meenthe. De Rottige Meenthe ligt dicht bij De Weerribben, aan de andere kant van de provinciegrens. De Grote vuurvlinder is in 1995 in verschillende delen van de Rottige Meenthe gezien.

één populatie

De Grote vuurvlinder komt dus voor in

drie aan elkaar grenzende kerngebieden: de Rottige Meenthe, De Weerribben en De Wieden. Toch kan er niet over drie losse populaties gesproken worden. De Grote vuurvlinder is een mobiele vlindersoort die grote afstanden kan afleggen (bijvoorbeeld naar de Makkummernoordwaard). De vlinders kunnen van het ene naar het andere gebied vliegen. In ecologische termen wordt zo'n combinatie van samenhangende populaties, waartussen uitwisseling kan plaatsvinden, een metapopulatie genoemd. Vanuit De Wieden, De Weerribben en de Rottige Meenthe kunnen vlinders naar andere gebieden vliegen. Die maken ook deel uit van de metapopulatie. Dit verklaart dus ook de waarnemingen van de Grote vuurvlinder buiten de drie kerngebieden. In gunstige tijden is het zelfs mogelijk dat er kleine populaties in die andere gebieden gevestigd worden. Deze populaties zullen echter meestal te klein zijn om ongunstige omstandigheden te overleven, terwijl de deel-

populaties in de drie kerngebieden dan wel blijven bestaan.

eisen aan het leefgebied

In de kerngebieden gaat de Grote vuurvlinder sterk achteruit. Om de vlinder te beschermen is kennis nodig omtrent de eisen die de Grote vuurvlinder stelt aan zijn leefgebied. Tijdens dit onderzoek is hierover veel bekend geworden.

Zoals gezegd leeft de Grote vuurvlinder in uitgestrekte laagveenmoerassen. In die gebieden zoekt de Grote vuurvlinder vooral Waterzuring *Rumex hydrolapathum* op, die voedselplant (waardplant) is voor de rupsen en Kattestaart *Lythrum salicaria*, die de belangrijkste nectarplant voor de vlinder is. Waterzuring en Kattestaart zijn algemene planten die veel voorkomen langs waterkanten, maar ook geregeld in rietland. Het voorkomen van deze planten is dus niet het probleem voor de Grote vuurvlinder. Het probleem is

dat niet alle waterzuringplanten geschikt zijn. De temperatuur van de plaats waar het eitje afgezet wordt, is waarschijnlijk de meest kritische factor.

De Grote vuurvliinder is een warmteminnende vlinder. Pas bij temperaturen van ongeveer 25°C of hoger wordt de vlinder actief en begint met het leggen van de eitjes op de Waterzuring. De Grote vuurvliinder heeft een duidelijke voorkeur voor waterzuringplanten die in open (ijl) rietland staan. Hier zijn de omstandigheden een stuk warmer dan langs de waterkant. Dit komt doordat de zon gemakkelijk door het riet de bodem en de vegetatie kan verwarmen en de wind de warmte niet kan afvoeren. Daarom zijn ijle rietlanden van groot belang voor de Grote vuurvliinder. Deze open rietlanden worden gekenmerkt door de aanwezigheid van veel veenmossen *Sphagnum spec.* op de bodem en veel bloemrijke kruiden en varens tussen het riet.

Dat de temperatuur van groot belang is, bleek afgelopen jaar. Tijdens de vliegtijd van de Grote vuurvliinder, eind juli, was het erg warm. Doordat het zo warm was bleken opeens ook waterzuringplanten langs de waterkant met eitjes bezet te zijn. Vooral tijdens koelere zomers moet de Grote vuurvliinder het van het ijl rietland hebben en hier ligt tegelijk het grote probleem voor de soort.

De laagveengebieden in Overijssel en Friesland zijn vorige eeuw en begin deze eeuw uitgegraven voor turfwinning. Hierbij ontstond het karakteristieke patroon van petgaten en legakkers. Nadat het veen afgegraven was, groeiden de gebieden dicht met planten (verlanding). De ijle rietlanden, waar

van de Grote vuurvliinder afhankelijk is, vormen slechts één stadium van deze vegetatiesuccessie. Op dit moment zijn de meeste gebieden zóver verland dat de ijle rietlanden aan het verdwijnen zijn of zelfs al verdwenen zijn. Ze hebben in veel gevallen plaats gemaakt voor hooilanden of dicht rietland. Door middel van het (bij voorkeur in de herfst) maaien van het rietland kan de vegetatiesuccessie worden vertraagd. Maar ook dan zal op den duur ijl rietland verdwijnen om plaats te maken voor dicht rietland, hooiland of veenheide waaruit Waterzuring verdwenen is.

toekomst

Om te voorkomen dat de Grote vuurvliinder uitsterft, is het belangrijk dat de huidige vlieggebieden geschikt blijven en dat er nieuwe gebieden komen. De vegetatiesuccessie laat zich niet stoppen en dus zullen alle gebieden die nu geschikt zijn vroeg of laat ongeschikt worden. De beste manier om ook voor de toekomst goede gebieden te hebben is het opnieuw uitgraven van petgaten, zodat de verlanding opnieuw kan beginnen. Door het op verschillende tijdstippen uitgraven van petgaten ontstaat een grote diversiteit aan verlandingsstadia met biotopen voor alle soorten die in het systeem thuishoren, dus ook het ijl rietland voor de Grote vuurvliinder.

In een aantal gebieden worden momenteel op grote schaal nieuwe petgaten gegraven, bijvoorbeeld in De Wieden, De Weerribben, De Rottige Meenthe en De Deelen.

Een probleem hierbij is dat door de

vervuiling van het oppervlaktewater de successie vaak niet of slechts langzaam op gang komt. Het uitgraven kan dan ook het beste gebeuren op plaatsen waar het water geïsoleerd ligt of waar kwel aanwezig is. Wat dit betreft zijn de Friese gebieden van groot belang omdat deze gebieden vaak gemakkelijker te isoleren zijn van het oppervlaktewater dan de grote Overijsselse gebieden. Tijdens het onderzoek is geconstateerd dat een aantal "nieuwe" petgaten al behoorlijk dichtgegroeid was. Er is dus hoop dat in de toekomst nieuwe vlieggebieden ontstaan. Het bereiken van deze nieuwe gebieden zal geen probleem zijn omdat de Grote vuurvliinder erg mobiel is.

Het duurt echter waarschijnlijk nog wel enige tientallen jaren voordat de nieuwe gebieden geschikt zijn. Tot die tijd moeten de Wieden, Weerribben en Rottige Meenthe geschikt blijven. Dit kan alleen maar door het juiste beheer. De percelen in de gebieden kunnen het beste laat in zomer of in de herfst gemaaid worden. Dit bevordert de ontwikkeling van ijl rietland. Bovendien dient er gefaseerd maaibeheer toegepast te worden waarbij zo'n 10 tot 20% van de vegetatie blijft staan. Dit gebeurt bij voorkeur in brede randstroken waar de meeste waterzuringen en nectarplanten staan.

Door middel van een passend beheer is het zeker mogelijk om de achteruitgang van de Grote vuurvliinder te stoppen en zelfs om de soort te laten uitbreiden.

literatuur

- Ommering, G. van, I. van Halder, C.A.M. van Swaay, I. Wynhoff 1995. Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland, toelichting op de Rode Lijst, IKC Natuurbeheer, Wageningen.
- Tweel M. van 1995. Is er nog hoop voor de Grote vuurvliinder?. *Vlinders* 10 (1):4-6.
- Tweel M. van 1996. Is er nog hoop voor de Grote vuurvliinder? ... een vervolg. *Vlinders* 11(1):10-11
- Tweel M.J. van, J.G. van der Made, C.A.M. van Swaay 1995. Zijn er nog perspectieven voor de Grote vuurvliinder?, *De Levende Natuur* 96 (6):228-232.
- Wynhoff I., J. van der Made, C. van Swaay 1990. *Dagvlinders van de Benelux*. Uitgeverij KNNV, Utrecht / Vlinderstichting, Wageningen, 187 p.

Melchior van Tweel / De Vlinderstichting, postbus 506, 6700 AM Wageningen.